

A. VIENUOLIO RAŠTAI III

Jei šiandien kur ne kur nusiskundžiama, kad mūsų rašytojai esą nutolę nuo mūsų gyvenimo, tai niekas to nedrįs pasakyti apie A. Vienuolį. Tiesa, jis pats yra pasitraukęs nuo centro sūkurių, gyvena dabar provincijoje, bet jo kūryba yra glaudžiai su gyvenamuoju momentu susijusi. Iš realaus gyvenimo jo kūryba kyla, realų gyvenimą ji ir atspindi. Vienuolis bastėsi po Kaukazą — užtat turime Kaukazo vaizdelių, novelių, atsidūrė Lietuvoje — Lietuvos motyvais ir temomis pina savo kūrybą.

Šis trečiasis Vienuolio raštų rinkinys sukurtas taip pat dienos temomis. Pirmuoju eina romanas „Prieš dieną“. Jei romanai skaidomi į psichologinius, šeimyninius, istorinius, visuomeninius pagal tai, kuris elementas juose vyrauja, tai „Prieš dieną“ tektų vadinti visuomeniniu romanu.

Pats alegoriškas vardas rodo, kad šis romanas turi apimti valstybinio Lietuvos gyvenimo priešaušrį, kada lietuvių gyvenime dar nepasirodo jokio doro gyvenimo spindulio, bet jaučiama jau, kad neilgai laikysis tamsa ir pabrėkš.

Ir tikrai! — Romane nepasirodo nė vienas idealus tipas: Alfonsas — karjeristas, kyšininkas, apgavikas, kriminalistas; jo brolis Edvardas — girtuoklis, vėjavaikis, vagilius; senis

Gerulavičius — girtuoklis — partneris savo sūneliui; jo argumentas — tik kumščia; Gerulavičienė — davatka fariziejus, pamaldi formalistė, kuriai svarbu, „kad tik žmonės nežinotų“, arba „kad žmonės žinotų“ ir kuri visoms savo šeimos šunybėms pridengti ieško Dievo pagalbos; Gliaudelienė — pergedusi savo puikybe boba, kuri nė nemirktelėjusi už tuščios garbės šnabždesį atiduoda savo dukters skaistybę; jos duktė Marytė — tuščiagalvė koketė, pavyduolė, kuriai, motinos pamokytai, turtingas vyras prisivilioti svarbiau už savo mergystės vainiką. Ir visi kiti tipai toki tam-sūs, be šviesesnio bruožo. Papievaitė, būsimoji Edvardo žmona, atrodytų simpatingiausia, ideališkiausia, bet ir toji išteka tik dėl to, kad neliktų senmergė.

Visuomeninis romanas turi atspindėti visą laikotarpio gyvenimą. O šis valstybės sukūrimo laikotarpis itin buvo sudėtingas. Nenuostabu todėl, kad Vienuolis, norėdamas jį pilnai apibūdinti, įtraukė čia visokiausių luomų atstovus. Čia ir mažažemiai Stašeniai, ir ūkininkai Gerulavičiai su Gliaudeliais, čia šlėktos Sadukevičiai, čia ir pramonininkas, malūnininkas Papievis, čia savivaldybės ponai su savo „sekretorkom“ ir „Iršiukais“.

Lietuva anuo metu, kaip ir šiandien, buvo perskelta: nepriklausomoji ir lenkų okupuotoji. Autorius pasistengia apimti abu plotu ir pirmąją romano dalį (147 psl.) skiria nepriklausomosios Lietuvos gyvenimui vaizduoti, o antrosios dalies 25 puslapius — Vilniui. Aišku, nepriklausomosios Lietuvos gyvenimas yra pilnesnis, atvaizduotas su visomis smulkmenomis, o okupuotieji rytai išeina netaip reljefingi.

Bet tokio romano tikslas ne tik atvaizduoti visuomeninę padėtį. Jis turi ir vieningų, nuosakiai besiplėtojančių tipų. Čia Vienuolis, bebėgdamas nuo vilko, užbėgo ant meškos. Besistengdamas pilniau atvaizduoti momentą, jis prisikrovė tiek medžiagos, kad nepajėgė jos sugromuliuoti.

O iš tiesų toji medžiaga yra brangi, iš jos susidarytų dar gal keletas romanų. Užsimezgęs Edvardo ir Stašenytės romanas taip ir nutrūksta, neparodydamas Stašenytės toliminio galo; įdomus būtų lietuvių Skrebūno Juozo su jo žmona lenkininke šeimyninis, o kartu ir visuomeninis romanas, panašiai, kaip Lazdynų Pelėda suveda inteligentus lietuvių su ruse. Pagaliau ar neįdomu būtų Edvardo gyvenimas su malūnininko džiovininke dukterim Papievaite. Ir „sekretorkos“ Marijos Jekovlevnos tipas būtų naujas ir įdomus.

Vienuolio čia vaizduojami tipai yra kiekvienas savotiškas, vienas kitame nepasikartoja, bet per savo gausumą nepilni. Pagrindiniai tipai — Alfonsas Gerulavičius ir jo būsimoji žmona Marytė Gliudelytė. Apie juodu turi pintis visa fabula. Bet visų luomų atstovų epizodai temdo juodviejų romaną ir neleidžia pačių pagrindinių tipų psichologinio išsiplėtojimo atvaizduoti.

Alfonsas Gerulavičius — kunigu nepadarytas, o muzikas pagadintas, išvytas tėvo iš namų, bastosi iki karo, prisiplaka prie vokiečių, paskui prie bolševikų, o visą galią parodo prie lietuvių, valdydamas, kaip raštininkas, valsčių sukybėmis, kyšiais, apgaudinėjimu, gavęs dėl tų savo darbų bėgti už demarkacijos linijos, vėl sugrįžęs atgal ir administracijos suimamas. Tas vienas tamsiųjų gyvenimo šešėlių išvelkamas į dienos šviesą, ir autorius gali pasakyti, kad jau „brėkšta“.

Alfonsas — diplomuotas apgavikas, gerai jaučia savo slidų kelią, norėtų retkarčiais taisytis, bet po viskam — nėra vilties, bevalis. Jisai moka puikiai šlėktas Sadukevičius už nosies vadžioti, bet nepajėgia atsikratyti nuo Gliudelytės. Jo psichologinis pasikeitimas — milžiniškas: iš gudraus karjeristo prigaviko lieka liguistas mistikas, kuriam net „stebuklai“ rodomi, kuris po miestelį vaikščioja ražančium barškindamas, dreba dėl savo žmonos ištikimumo.

Mes matom tą jo pasikeitimo faktą, jaučiam jo priežastį, bet nematom gyvo pasikeitimo vyksmo.

Gliaudelytės tipas paprastas — toliau savo nosies nieko nemato, ką motina įsneka, tą daro, savaimingumo, jei parodo, tai visas jos veiksmas apykvailis. Ir tokia ji lieka visą laiką. Tik kažkuriam, nežinia, galui autorius pirmu pažvelgimu parodo ją kuklia, skaisčia kaimo mergele, kuri tuo savo nekaltumu ir sužavi Alfonsą.

Nepakankamai pagrįstas ir Edvardo tipas. Iš girtuoklio, kuris neiškentė neišsitraukęs net į šliubą važiuodamas, iš išdidusio — kas tai aš! — vėjavaikio pasidaro rimtas, susivaldęs, žmoną mylįs ūkininkas dar pačią pirmutinę po šliubo dieną. Prie savo žmonos, kurią jis vedė tik dėl turto, jis negeria, ją gerbia, prie jos, it vaikas, pravirksta, laukdamas jos paguodos.

Aprašinėdamas šlėktas, autorius jas net šaržuoja, o tatai įneša disonanso į bendrą nuotaikos toną.

Nežiūrint tų stambesnių trūkumų, romanas yra vertingas mūsų literatūrai, mokėjimu gyvenimo momentus poetiškai atvaizduoti paprastu, sklandžiu, nerafinuotu pasakojimu, ypačiai turint prieš akis dabartinę literatūros krizę. Tai iš viso mūsų literatūroje bene antras romanas (jei šis veikalas romanu yra vadinamas).

Visuomenės tema yra ir smulkesnis dalykėlis — apysaka „Vėžys“. Apysakos fabula, prasidėjusi dabarty, daro ekskursiją į Put Putarleckių giminės praeitį. Ir čia vardo alegorija reiškia tą fizinį vėžį, kuris baigia būti paskutinį Put Putarleckių giminės narį, o moralinis vėžys jau seniai suėdė visą giminę, išmesdamas ją iš visuomenės organizmo. Tas dvasinis vėžys pražudė visą Lietuvos valstybės buvusią atramą, bajoriją. Per visą Put Putarleckių giminę tėra tik tam-sūs šešėliai; žiaurumo apogejaus pasiekė grafienė Barbora. Bet kraštutinybę lydi reakcija. Ir čia pasirodo šalia žiau-

riosios Barboros vienintelis visoj giminėj šviesus spindulys, žmonių angelas, bet ir tas pats ne iš Lietuvos, bet iš vakarų Europos. Tai buvusi vienuolė, grafo žmona, Kristina. Per ją prasideda artinimasis dviejų luomų: ponų ir mužikų. Svetimoji Kristina — tai ir ženklas, kad nėra savo tautoj to, kas jungia tuos du luomus. Ta jungiamoji grandis eina iš svetur, bet ir ji sutrūksta, tik rezignacijos atbalsiu nuaidėjusi. Suėstoji vėžio visuomenės dalis džiūsta nuo to laiko, ir miršta paskutinis jos narys jau tada, kai mužikų luomas valstybę atstatė.

Stilinga nuotaika, gražūs vaizdai (Kristinos laidotuvės) verčia atsidėjus grožėtis apysaka. Tik kiek įgrįsta Put Putarleckių giminės likimas po Kristinos mirties. Tai gryna kronika, bet toliau vėl eina malonūs vaizdai. Apskritai, Vienuolis per plačiai apžioja. Paėmęs tik daugiau gyvenimo faktų, nepajėgia jų pilnai kūrybiškai sugromuliuoti. Tatai krinta į akį romane, tas pats ir su šiomis „Vėžio“ kronikinėmis žiniomis.

Yra dar pora vaizdelių taip pat dienos klausimu. Patriotiški motyvai jau virsta šablonu. Bet Vienuolio vaizdeliuose ar kad ir feljetonuose jie paprastai yra vykę. Autorius neparodo juose dirbtinio jaudinimosi, patriotiškų jausmų išpūtimo, bet paprastai, nesaldžiais, nerafinuotais žodžiais ir vaizdais diegia skaitytojui vieningos nuotaikos, jausmo.

Aukščiau suminėtos ir kitos šio rinkinio ydos nekenkia, kad ateitininkų knygynėliai įsigytų šį naująjį Vienuolio raštų rinkinį; priešingai — jis patiems skaitytinas ir kitiems patarinas skaityti, ypačiai mažiau literatūroj išsimiklinusiems žmonėms, nes tokie Vienuolis geriausiai suprantamas, lengviausiai prieinamas.

A. Vienuolio *Raštai* III., Kultūros bendrovės leidinys. Šiauliai, 1925, 268 psl., 8.50 lt.